

ЗМІСТ

Від укладача	3
Всеволод Нестайко:	
«...Засвічувати сонячні промінчики в дитячих душах» (нарис життя та творчості письменника)	5
Автобіографія	103
Основні дати життя та творчості В.З. Нестайка	132
Видання творів	134
Публікації у збірниках	168
Публікації у читанках, хрестоматіях, навчальних посібниках	176
Публікації у періодичній пресі	194
Драматичні твори	204
Іншомовні видання	206
Аудіовізуальні матеріали	219
Письменник про літературу та мистецтво для дітей	220
Всеволод Нестайко – упорядник	224
Бесіди, інтерв'ю з письменником	224
Література про життя та творчість В.З. Нестайка	229
Викладання творів В.З. Нестайка, сценарії за творчістю письменника, методичні та бібліографічні матеріали	253
Перекладацька діяльність В. Нестайка	258
Іменний покажчик	259
Покажчик художників-ілюстраторів	267
Покажчик міст видань творів письменника	270
Покажчик видавництв	270
Додаток 1.	272
Додаток 2.	277

ВІД УКЛАДАЧА

«Я вважаю, що дитячий письменник повинен берегти дитячу психіку від негативу. Тому я не пишу про малолітніх наркоманів, злочинців – я пишу про нормальних дітей і для звичайних дітей. Звісно, життя неможливе без втрат, без горя, без страждань – вони не оминають і дітей. І література для дітей повинна показувати життя таким, яким воно є».

В. Нестайко

Біобібліографічний нарис присвячено класику української літератури – Всеволоду Зіновійовичу Нестайку. За своє життя він написав понад 150 книжок, що майже кожного року перевидаються, оскільки його твори не втратили своєї актуальності й сьогодні. Його ім'ям називають вулиці, бібліотеки для дітей, а у 2021 році Національною секцією Міжнародної ради дитячої та юнацької книги (IA IBBY), Національною бібліотекою України для дітей, ГО «Українська асоціація працівників бібліотек для дітей» та родиною Всеволода Нестайка за підтримки Міністерства культури та інформаційної політики України для відзначання сучасних українських дитячих письменників засновано Всеукраїнську літературну премію імені Всеволода Нестайка.

Відкриває посібник літературознавча стаття Н.П. Марченко, потім розміщені автобіографія письменника, список основних дат життя та творчості. Бібліографічну частину склали 12 розділів: «Видання творів», «Публікації у збірниках», «Публікації у читанках, хрестоматіях, навчальних посібниках», «Публікації у періодичній пресі», «Драматичні твори», «Іншомовні видання», «Аудіовізуальні матеріали», «Письменник про літературу та мистецтво для дітей», «Всеволод Нестайко – упорядник», «Бесіди, інтерв'ю з письменником», «Література про життя та творчість В.З. Нестайка», «Викладання творів В.З. Нестайка, сценарії за творчістю письменника, методичні та бібліографічні матеріали».

Допоміжний апарат складають: «Іменний покажчик», «Покажчик художників-ілюстраторів», «Покажчик міст видань творів письменника», «Покажчик видавництва». У кінці посібника розміщено додатки «Список театральних вистав за творами В.З. Нестайка», «Життя та творчість у світлинах».

Бібліографічний опис видань здійснено за ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання»; ДСТУ 3582: 2013 «Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою».

Основними джерелами добору літератури були державні літописи книг, газетних статей, журнальних статей, літописи нот, рецензій, каталоги і картотеки Національної бібліотеки України для дітей, Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського, Наукової бібліотеки України імені Михайла Максимовича КНУ імені Тараса Шевченка та Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського.

Хронологічні рамки добору: 1952 рік – липень 2024 року.

ВСЕВОЛОД НЕСТАЙКО: «...ЗАСВІЧУВАТИ СОНЯЧНІ ПРОМІНЧИКИ В ДИТЯЧИХ ДУШАХ»

(нарис життя та творчості письменника)

«...незалежність України залежить безпосередньо від української дитячої літератури...».

Всеволод НЕСТАЙКО

«Складно сформулювати, що саме робить твори Нестайка геніальними. Буває, що якийсь письменник все так чудово написав, а діти книжку не хочуть читати. Очевидно, великий письменник мимоволі розкидає в своїх текстах якісь притягальні магнітики, і діти просто назавжди «прилипають» до таких книжок. Щасливим володарем таких чарівних магнітиків в українській дитячій літературі був незабутній Всеволод Нестайко».

Іван МАЛКОВИЧ

«Кожна нація потребує свого національного дитячого письменника, який створював би книги з урахуванням історії, менталітету, побуту, гумору, культури та свідомості своєї нації. Такий автор стає народним, а його твори – важливою частиною культури. В Україні є такий письменник, прізвисьце якого, напевно, назвуть першим у списку майже всі українці, це – В. Нестайко».

Дмитро КОНИК

Всеволод Зіновійович Нестайко – унікальне явище в історії української літератури для дітей і юнацтва. Він єдиний із вітчизняних прозаїків, які писали тільки для дітей, уже майже століття залишається найчастіше друкованим і тиражованим автором, а отже – найбільше читаним і постійно затребуваним читачами. Його ім'я стало візитівкою української літератури для дітей, твори ввійшли до шкільної програми і відзначені численними преміями та нагородами. Але попри все це доробок письменника та його творчий шлях тривалий час залишалися мало дослідженими, як і драматичні колізії буття книговидання для дітей в Україні, до яких він був безпосередньо причетний.

Натомість під титлою «доба Нестайка» залишалися неосмисленими як значний пласт української культурної спадщини ХХ ст., так і мистецький феномен успішного «надчасного» вітчизняного художнього тексту для дітей. За завісою щирої всенародної лю-

бові й афішованого культурним загально визнання бовваніли хіба обриси сонячного світу митця, здатного «накопичувати радість» у душах дітей за найтрагічніших обставин їхнього життя.

Лише вікопомні події 2014 р. (коли невпинна економічна, культурна та політична експансія РФ завершилася повномасштабною війною, що триває досі) зробили очевидною та незаперечною для всіх неоколоніальну ситуацію, у якій формувалася українська дитяча література, та, як наслідок, – неминучим чіткий вибір орієнтирів усіма її творцями та учасниками. Поряд із небувалою консолідацією і патріотизмом українського суспільства це спричинило стрімкий розвиток як літератури для дітей і юнацтва, так і досліджень у цій царині. Стало очевидним і незаперечним, що (за словами Т. Прохаська): «Нестайко був одним із небагатьох українських письменників, які ще в радянські часи писали нормальну, людську дитячу літературу. ... зумів обійти радянські всілякі методи пресу на дітей...» [4]. Шалена популярність його творів тоді й досі обумовлена здатністю митця щиро відповідати на вічну потребу дитинства у людяності, радості, чистоті та відкритості звернутого до нього художнього слова. Водночас книги Всеволода Нестайка стали в часі війни (за словами Д. С. Коника) «... певними «ліками» як для дітей і підлітків, що читають їх вперше, так і для дорослих, які читали їх у своєму дитинстві. Цей автор, як ніхто, може вивести до світла, навіть у часи війни, адже він сам є людиною зі «втраченим дитинством», «втраченим дитинством» через Другу світову війну. Він знав би про що писав, якби писав про війну, проте він пропонує читачам мир, і сила цього миру вражає й досі. Це мир за який варто боротися, це мир який перемагає смерть» [28, с. 175].

ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ВСЕВОЛОДА ЗІНОВІЙОВИЧА НЕСТАЙКА

Дуже точно філософію буття та суть життєвого призначення В. З. Нестайка окреслив у розмові на Радіо Свобода український письменник молодшої генерації Андрій Любка: «Мені здається, що Всеволод Нестайко був добрим янголом української літератури, і дорослої, і дитячої. Його книжки читали люди від 4 до 104 років. У контексті української літератури вражає його дуже скромна постава. Він займався виключно літературою, ніколи його не цікавила слава чи якісь навкололітературні речі. Він вів таке своє скромне, але дуже насичене духовне життя. Саме тому ми й маємо так багато його книжок, що він сконцентрувався саме на цьому» [4].

Власні погляди на прожите та спогади Всеволод Зіновійович залишив у низці розлогих інтерв'ю та широкій «Автобіографії», написаній 2010 р. до біобібліографічного нарису серії «Дитячі письменники України» Національної бібліотеки України для дітей [9] і згодом опублікованій дочкою письменника Оленою Всеволодівною Максименко у впорядкованій нею книжці-альбомі Всеволод Нестайко : автобіографія. Світлини з сімейного архіву / упоряд. О. В. Максименко (Нестайко). — Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2020. — 42 с. : фот., портр. [44]. «Я намагаюся бути добрим» [24] – ці слова можна вважати життєвим і творчим кредо Всеволода Нестайка. Із християнською смиренністю та наполегливістю впродовж життя ця щедро обдарована Богом людина прагнула зберегти у собі та своїх творах найважливіше – любов і повагу до дітей і безкінечну віру в добре начало людської природи та первісний світлий задум нашого світу.

Народився письменник 30 січня 1930 р. у містечку Бердичеві на Житомирщині.

Його батько Зеновій (1889–1934 (?)) – син знаного на Галичині греко-католицького священника, отця Дионізія Нестайка (1859–1936), котрий із 1924 р. був дійсним деканом Бучацьким і парохом церкви Св. Миколая у м. Бучач. Його дружина Анна, бабуся Всеволода Зіновійовича, походила із суддівської родини Каратницьких¹.

¹ Відомості про батьків та рід Всеволода Нестайка надані донькою письменника Оленою Максименко (Нестайко).

Зеновій Нестайко закінчив Львівську академічну гімназію, навчався у Східній торговій академії у Відні та Політехнічному університеті у Львові, але в часи Першої світової війни разом із братом Юліаном (згодом – командант сотні Легіону УСС, поручник УГА) став до лав Січових Стрільців. По смерті дружини-польки, залишивши доньку Ірену на вихованні у дідуся та бабусі, виїхав до УСРР, працював на цукровому заводі у Проскуріві, де згодом одружився з Марією Довганюк. У родині з'явилася донечка Ольга. Вже по переїзді до Бердичева, народився син Всеволод. У 1933 р., коли хлопчику було лише три роки, Зеновія Нестайка звинуватили у приналежності до Української військової організації та 1934 р. засудили до трьох років концтаборів. Мав відбувати покарання у Дмитлагу – найбільшому виправно-трудоваму таборі ОГПУ – НКВД, створеному для будівництва каналу Москва – Волга. Подальша доля батька письменника невідома. У 1989 р. Зеновій Нестайко був реабілітований.

Сестра батька письменника Софія у 1939 р., рятуючись від заслання до Сибіру, дісталася Європи, а потім США. Її діти, онуки та правнуки досі родичаються з Нестайками [44, с. 21].

Через 55 років письменник зізнавався: «Для мене тато змалку був уособленням таємничості і чекання. Я не вірив, що він загинув. Я був певен, що він продовжує виконувати державну справу, але настільки відповідальну й таємничу, що про це не повинні знати навіть дружина й діти... я перестав чекати батька зовсім недавно» [43, с. 121]. Батьківський міт, оповитий таїною невідомого величного чину та глибинної духовної українськості, назавжди залишився для Нестайка незагоєною порожньою самотності, де так вільно стрибається сонячним зайчиком сподівань...

Мати Всеволода Зіновійовича Марія Іванівна Довганюк (1895–1988) була донькою Івана Довганюка та Антоніни Чарнецької. Закінчила вісім класів Проскурівської жіночої гімназії мадам Хар'юзової та з 1913 р. почала вчителювати у сільській школі. У роки Першої світової дівчина стала сестрою милосердя у шпиталі в Яссах. Згодом повернулася до Проскурова, вийшла заміж за Зеновія Нестайка. У 1918 р. закінчила Вищі жіночі курси у Києві й отримала атестат на звання учителя середньої школи. Все життя працювала на освітянській ниві.

Своїх дідів Нестайкові не довелося близько знати: дід по матері помер від тифу до народження онука (1921), а по батькові – 1936 р., коли хлопчикові було лише шість. Та саме їм приписує Всеволод Зіновійович і своє вроджене почуття гумору, і по-дитячи незнищенну віру в людську совість, котрі згодом виявили себе в творчості письменника «фірмовим» поєднанням «простого», очевидного народного гумору з морально-етичною настановою високих дочасних істин християнського людинолюб'я.

Материнською мовою в родині була російська. Та, коли прийшов час, мама віддала сина до української школи, наголосивши, що він має знати мову батька.

Площиною розгортання і долі, і внутрішнього світу письменника був Київ, до якого він потрапив страшного 1933 р. із голодного Бердичева. «...із сумом я згадую той Бердичів, – зізнавався він згодом. – ... Тата заарештували, мама не працювала, йшов 1933 рік – і ми голодували по-справжньому. Хотів їсти, мама казала: «Нема чого». – «Ну, то дай хоч води», – просив я. На щастя, з'явилася можливість переїхати в ситніший Київ» [30, с. 48]. Після драматичної дороги залізницею оселилися спершу у маминої сестри Віри Сулименко, а згодом у квартирі при школі № 141.

Змалку хлопчик дуже хворів і мама постійно залишала його вдома одного. Замість плакати, малюк населяв самотність веселими істотами та вигадував дивовижні пригоди. Саме цією щемкою пам'яттю власної дитинної беззахисності творчість Нестайка так дотична текстам Астрід Ліндгрен. Хворобливому, дрібному на зріст, хлопчикові понад усе хотілося справжніх «чоловічих» вчинків. Але через дальтонізм ні капітаном далекого плавання, ні художником, як мріялося, він стати не міг. Натомість дитячі мрії втілилися в текстах: його твори завжди напрочуд динамічні, а герої та події «промальовані» у деталях.

Так само відлунили в текстах письменника його малий зріст і рудоголовість, що змалку спонукали знаходити дотепне влучне слово на всякий випадок, а згодом виявилася щирою симпатією до рудих і дрібних. Сам Всеволод Зіновійович із роками виріс майже під два метри та втратив своє рудоголов'я.

Літо хлопець здебільшого проводив у містечку Станіславчик на Житомирщині, звідки виніс навички та закони життя сільських дітлахів. «Мої сільські ровесники були значно дорослішими за

мене, бо мали більший життєвий досвід і користувалися більшою свободою, – пише він у «Автобіографії». – Я відразу відчув їхню вищість і пройнявся повагою до них. Ця повага, ці почуття запам’ятались. Ось чим пояснюється те, що я, городянин, міський від народження житель, коли почав писати, часто обирав своїми героями сільських хлопчаків» [44, с. 6].

Наскрізна для творчості Нестайка тема школи теж родом із дитинства. Був він непосидючим, жвавим, любив веселити клас і не раз потрапляв на «розмову» до директора, навіть тричі «вилітав» зі школи. Мав великий пієтет і смак до читання. Вмів товаришувати та з молодшої школи «по вуха» закохувався у «класних» красунь.

А тоді розпочалася війна. «Зранку 22 червня 1941 р. ми з хлопцями грались у війну, – згадуватиме згодом Всеволод Зіновійович. – Хтось щось казав про бомбардування Києва, але це якось не доходило ще до нас. Тому грали ми у війну весело, з азартом, весело стріляли, весело вбивали один одного. І коли о дванадцятій годині радіо принесло страшну звістку, ми її сприйняли без усякого страху. Скоріше, навіть, з ентузіазмом, ледь не з захопленням: «Ух, дамо ми цьому Гітлеру! Ух, дамо! Розіб’ємо за кілька днів!». Не розуміли ми тоді, що це була наша остання гра у війну, не розуміли, що дитинство наше враз скінчилося. Назавжди. Мені було тоді одинадцять років» [44, с. 7]. Половина однокласників письменника із його четвертого класу були знищені в Бабиному Яру. Сам він із мамою, котра таємно продовжувала вчити його з уцілілими друзями вдома, на два жахливих роки опинилися в окупації. Хлопчик торгував на Євбазі сигаретами та знайденими серед руїн уцілілими шибками, «...майстрував ослінчики, допомагав візникам доглядати коней, слюсарював, навіть зробив два пістолети». А ще бачив смерть, приниження та жах, біль і безвихідь. Тому, «дитина війни», В. Нестайко за малим винятком, ніколи не писав про ті трагічні роки та й у розмовах згадував про них мало.

До школи (№ 11 на вул. Підвальної) майбутній письменник повернувся лише в кінці 1943 р. і відразу до шостого класу. Сьомий і восьмий провчився в школі № 62, на вул. Гоголівській, по тому здав екстерном іспити за дев’ятий клас і зрештою зі «срібною медаллю» закінчив десятий клас вечірньої школи робітничої молі № 1 на Солом’янці.

У 1947 р. юнак вступив на слов'янське відділення філологічного факультету Київського університету імені Т. Г. Шевченка. Спеціалізувався на богемистиці, друкував статті та рецензії, підробляв статистом у Театрі російської драми. Саме там на все життя «захворів» театром. І йдеться не лише про сюжетні прив'язки до акторського буття, а й про природну сценічність прози письменника, плідну працю у драматичних жанрах.

У студентські роки (1950) В. Нестайко прийшов на роботу у журнал «Барвінок», де 1954 р. побачило світ його перше оповідання. Близький друг письменника Богдан Чайковський очолив редакцію літератури для дітей у «Молоді» й забрав товариша до себе. Наступні три десятиліття (до 1987 р. включно) доля письменника нерозривно пов'язана з видавництвом «Веселка», де він завідував редакцією молодшого шкільного віку, а з 1987 р. був на творчій роботі.

Ірина Бойко, головна редакторка видавництва «Веселка», зауважує, що Всеволод Зіновійович «...благословив у світ понад тисячу книжок. І при цьому встигав писати, зустрічатися з читачами, виступати у пресі, по радію, на телебаченні. Навіть коли пішов на творчі хліби, залишився почесним членом колективу і завжди охоче відгукувався на запрошення завітати до «Веселки», приміром, взяти участь у святі рідної мови тощо. ... У «Веселці» вийшло понад тридцять видань його творів, загальний наклад яких сягає понад півтора мільйона примірників [3].

У 1956 р. вийшла у світ і була позитивно оцінена критикою перша книжечка В. Нестайка «Шурка і Шурко». За рік з'явилася збірка оповідань «Це було в Києві» (1957), що відразу викликала жваву дискусію (закидам О. Ющенко опонували В. Бичко, П. Воронько, Б. Чалий, О. Іваненко). Наступного 1958 р. за рекомендаціями Д. Ткача, О. Іваненко та О. Копиленка Всеволода Зіновійовича прийняли до Спілки письменників. Тоді ж вступив до Союзу журналістів. А за рік до читачів прийшла казкова повість «У Країні Сонячних Зайчиків» (1959), де вперше на повну силу виявився його талант оповідача та вигадника й ожив дзвінкий сміх цапливого, напоєного сонцем, дитинства.

Із цього часу письменник не лише зажив заслуженої популярності серед читачів, а й отримав довічний статус «гумориста» та «веселуна» у критиків. У подальшому за світлою атмосферою оптимізму та суто Нестайковим «накопиченням радості» у тек-